

Nekropola sa stećcima na lokalitetu Jasik u Gračanici, historijsko područje

Status spomenika - Nacionalni spomenik

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 25. do 29. aprila 2013. godine, donijela je

O D L U K U

I

Istorijsko područje – Nekropola sa stećcima na lokalitetu Jasik u Gračanici, opština Živinice, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čini nekropola sa 31 stećkom.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. 239 (novi premjer), posjedovni list broj 50, k.o. Gračanica, što odgovara k. č. 336/2 (stari premjer), z.k uložak broj 416, k.o. SP_Gračanica, opština Živinice, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vlada Federacije) dužna je da obezbijedi pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljem tekstu: Komisija) utvrdiće tehničke uslove i obezbijediti finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Radi **trajne zaštite** nacionalnog spomenika, na prostoru definisanom u tački I stav 3. ove odluke primjenjuju se sljedeće mjere zaštite:

- dozvoljeni su isključivo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi na tekućem održavanju, uključujući i one radove koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje ministarstva nadležnog za prostorno uređenje u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite nasljeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležna služba zaštite);
- dozvoljeno je obavljanje radova na infrastrukturi, uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručno mišljenje nadležne službe zaštite;
- nije dozvoljeno izvođenje radova koji bi mogli da ugroze nacionalni spomenik, kao ni postavljanje privremenih objekata ili stalnih struktura, čija svrha nije isključivo zaštita i prezentacija nacionalnog spomenika;
- dozvoljeno je obrađivanje zemljišne parcele pod uslovom da ne dođe do oštećenja spomenika;
- radovi na uređenju nekropola i radovi na saniranju oštećenja dozvoljeni su isključivo uz odobrenje nadležnog ministarstva i nadzor nadležne službe zaštite;
- nije dozvoljeno čišćenje spomenika od lišaja i mahovine, te skidanje patine;
- izuzetno od prethodne alineje, dozvoljeno je čišćenje stećaka i skidanje patine u slučaju da je to neophodno za istraživanje epigrafskih ili dekorativnih elemenata stećka, uz prethodno izrađen elaborat i odobrenje nadležnog ministarstva. Elaborat treba biti zasnovan na biološkim, hemijskim, fizičkim i drugim analizama za koje konzervator utvrdi da su neophodne, te sadržavati odgovarajuće konzervatorske mjere i procjenu uticaja načina čišćenja na kamen;
- prostor spomenika biće otvoren i dostupan javnosti, a može se koristiti u edukativne i kulturne svrhe;

- područje predstavlja arheološki lokalitet, pa je prilikom obavljanja istražnih radova obavezno obezbijediti prisustvo arheologa;
- urediti poseban pristup lokalitetu;
- zabranjeno je odlaganje svih vrsta otpada.

Vlada Federacije dužna je posebno da obezbijedi sprovođenje **sljedećih mjera**:

- izradu geodetskog snimka postojećeg stanja nacionalnog spomenika;
- izradu plana za sveobuhvatno arheološko istraživanje lokaliteta;
- izradu Projekta sanacije, restauracije, konzervacije i prezentacije nacionalnog spomenika, sa izradom preliminarnog snimka postojećeg stanja, kojim će se utvrditi vrsta i stepen ugroženosti lokaliteta, te oštećenja na spomenicima;
- izradu programa uređenja nekropole sa uklanjanjem samonikle vegetacije i redovnog održavanja spomenika.

IV

Svi pokretni nalazi, koji u toku arheološkog istraživanja budu nađeni, biće deponovani u najbližem muzeju koji ispunjava kadrovske, materijalne i tehničke uslove ili u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, obrađeni i prezentovani na odgovarajući način.

Izuzetno od stava 1. ove tačke, u periodu do ponovnog otvaranja Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, a u slučaju da najbliži muzej ne ispunjava kadrovske, materijalne i tehničke uslove, nosioci arheoloških istraživanja dužni su da podnesu pisani zahtjev Komisiji da odredi instituciju u kojoj će arheološki nalazi biti privremeno deponovani.

Sav pokretni i nepokretni arheološki materijal koji bude nađen u toku arheoloških istraživanja neophodno je stručno obraditi.

Arheolog – vođa arheoloških istraživanja dužan je nakon izvršenih arheoloških radova da podnese izvještaj Komisiji i instituciji koja je obavila istraživanja.

Arheolog – vođa arheoloških istraživanja mora imati na raspolaganju sav pronađeni pokretni i nepokretni arheološki materijal dok traje istraživanje i dok ne završi izvještaj, a najduže za period od tri godine.

Paralelno s izvođenjem arheoloških istraživanja, neophodna je sukcesivna konzervacija nepokretnih nalaza na lokalitetu i konzervacija pokretnog arheološkog materijala i njegovo deponovanje u odgovarajuće prostore (depoe).

Nakon dostavljanja izvještaja o sprovedenom istraživanju, Komisija će utvrditi pokretne nalaze na koje će biti primjenjivane mjere zaštite koje Komisija utvrđuje.

Iznošenje pokretnih nalaza iz stava 1. ove tačke iz Bosne i Hercegovine nije dozvoljeno.

Izuzetno od odredbe prethodnog stava, ukoliko vođa istraživanja utvrdi da je neophodna obrada nekog nalaza van zemlje, dokaze o tome prezentovaće Komisiji, koja može dozvoliti privremeno iznošenje nalaza iz zemlje pod detaljno utvrđenim uslovima njegovog iznošenja, postupanja s njim u toku boravka izvan zemlje i njegovog povratka u Bosnu i Hercegovinu.

V

Stavljaju se van snage svi sprovedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su suprotni odredbama ove odluke.

VI

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i opštinske službe, suzdržaće se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu da oštete nacionalni spomenik ili dovedu u pitanje njegovu zaštitu.

VII

Ova odluka dostaviće se Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i opštinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi sprovođenja mjera utvrđenih u tač. II - VI ove odluke i nadležnom opštinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresovanim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.kons.gov.ba>).

IX

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Broj: 05.2-2.3-53/13-14

26. aprila 2013. godine

Sarajevo

**Predsjedavajući Komisije
Dubravko Lovrenović**

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na osnovu člana 2. stav 1. Zakona o sprovođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za to dobro podnesen zahtjev.

Fadil Časurović je, dana 03. novembra 2009. godine, podnio prijedlog/peticiju za proglašenje Nekropole stećaka Jasik, Gračanica, opština Živinice, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila sprovođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Srednjovjekovni nadgrobni spomenici, poznati pod nazivom stećci su impresivan dokaz rastuće ekonomske moći bosanskog feudalnog društva u XIV vijeku, otvaranja rudnika, pojačane urbanizacije, te želje pojedinaca da svoj status i moć prikažu kroz vanjski izgled nadgrobnog spomenika.

Poseban značaj ovom istorijskom području daju usko povezani položaji toponima Trzan, istoimenog izvora pitke vode, gdje se nalazila i stara vodenica nazivana istim imenom, kao i postojanje starije džamije sa haremom, koja je kasnije obnovljena, te stara lipa. Kroz koncentraciju kulturnih mjesta i obreda; predslovenski, srednjovjekovni te kasnije muslimanski, održan je kontinuitet tradicijskih običaja na području sela Gračanice.

Na lokalitetu Jasik je evidentiran 31 stećak; 6 ploča, 2 sanduka, 20 sljemenjaka i 3 stuba. Ukrašeno je 8 stećaka, čiji su ukrasni motivi; krug, uzdužna traka, rozeta (3 primjerka), dvostruka spirala (2 primjerka), polumjesec (5 primjeraka), krst i stilizovan krst, motiv koji simbolizuje krovnu konstrukciju kuće i motiv pravougaonika (2 primjerka). Ukrasi su rađeni tehnikom reljefnog ispupčenja (visoki i plitki) i udubljenja i urezivanja.

II - PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis, arhitektonski snimak i fotografije;

- uvid u sadašnje stanje dobra;
- kopiju katastarskog plana;
- zemljišno-knjižni izvadak;
- istorijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištene dokumentacije u okviru ove odluke.

Prema odredbi člana V stav 2. Aneksa 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 37. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, podnosiocu peticije, institucijama nadležnim za očuvanje nasljeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresovanim licima da iznesu svoje stavove. U skladu s tim, Komisija je preduzela sljedeće aktivnosti:

- Dopisom broj: 05.2-35.2-8/11-268, od 16. 12. 2011. godine, Komisija je zatražila dostavljanje dokumentacije, napomena, sugestija i stavova vlasnika u vezi sa proglašenjem Nekropole sa stećcima na lokalitetu Jasik u Gračanici, opština Živinice od: Opštine Živinice (Načelnik; Organ uprave nadležan za poslove urbanizma i katastra), Zavoda za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzlanskog kantona, Federalnog ministarstva prostornog uređenja, Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta.

Do donošenja odluke, Komisiji je dostavljena sljedeća dokumentacija:

- Dopis Zavoda za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzlanskog kantona broj 314/11, od 20. 12. 2011. godine, kojim su Komisiji dostavljeni podaci preuzeti iz:
 - Izvod iz studije kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa opštine Živinice, Zavod za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa TK, Tuzla, 1987.
 - Stećci na području opštine Živinice, Seudin Muratović, Zehudin Maslić, Živinice 2008.
 - Kulturno-istorijsko i prirodno nasljeđe Tuzlanskog kantona, Monografija u pripremi u izdanju Zavoda za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzlanskog kantona.
 - Izvještaj sa terenskog istraživanja stećaka na području Tuzlanskog kantona od 01. 09. 2010. godine.
- Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-5139-1/11, od 20. 12. 2011. godine, kojim su Komisiji dostavljeni podaci o evidenciji i statusu prethodne zaštite Nekropole sa stećcima na lokalitetu Jasik u Gračanici, opština Živinice.
- Dopis Službe za opštu upravu i društvene djelatnosti opštine Živinice broj: 02/2-05-629/12, od 16. 01. 2012. godine, kojim su Komisiji dostavljeni sljedeći podaci:
 - Izvod iz posjedovnog lista broj:06/2-30-118/12, od 09. 01. 2012. godine.
 - Kopija katastarskog plana, k.č. broj 239, k.o. Gračanica, čiji je posjednik Fadil Časurović.
 - Izjava posjednika parcele označene kao k.č. 239, k.o. Gračanica.
 - Fotokopija lične karte posjednika parcele.
 - Zemljišnoknjižni izvadak od 09. 01. 2012. godine.
 - Tabelarni prikaz brojnog stanja nekropola na području opštine Živinice.
 - Fotografije nekropole (5 komada).
 - Stav opštinske Službe u vezi sa proglašenjem predmetne nekropole.
- Stav vlasnika zemljišne parcela jasan je dostavljanjem peticije za proglašenjem predmetne nekropole nacionalnim spomenikom. Osim peticije dopisom opštinske Službe, dostavljena je Izjava u kojoj je navedeno da je vlasnik održavao stećke u skladu sa svojim mogućnostima, kao i da do sada od strane države, ništa nije ulagano u njihovo održavanje. Pored vlasnika svoje mišljenje i stav je dostavila i opštinska Služba sa naglaskom da predmetna nekropola treba biti proglašena nacionalnim spomenikom.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Selo Gračanica se nalazi u jugoistočnom dijelu opštine Živinice, od čijeg centra je udaljeno oko 12 km. U centralnom dijelu naselja na manjem uzvišenju s desne strane puta na njivi Jasik nalazi se nekropola sa stećcima.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. broj 239 (novi premjer), posjedovni list broj 50, k.o. Gračanica, što odgovara k.č. broj 336/2 (stari premjer), upisan u z.k. uložak broj 416, k.o. SP_Gračanica, opština Živinice, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na osnovu Izvoda iz posjedovnog lista, zemljišna parcela k.č. broj 239, k.o. Gračanica, je u privatnom vlasništvu Časurović (Rame) Fadila.

Istorijski podaci

Veoma je mali broj istorijskih podataka vezanih za teritoriju današnje opštine Živinice. S obzirom na geografski položaj i blizinu tuzlanskog bazena, može se pretpostaviti da je ova teritorija bila naseljena od najstarijih vremena. Prostor opštine Živinice prije dolaska Rimljanja naseljavali su Iliri. Od mnogobrojnih plemena koja su naseljavala teritoriju Bosne i Hercegovine, njen sjeveroistočni dio zaposjelo je pleme Ditriani, a plemena sa kojima su imali doticaja bili su: Desidijati, Breuci i Panoni(1).

Rimljani su teritoriju Bosne i Hercegovine zauzeli u I st. n. e., a oblast sjeveroistočne Bosne ušla je u sastav rimske provincije Panonija. Po dolasku Slavena na prostor Bosne i Hercegovine, formiraju se prve teritorijalne jedinice (župe), među kojima su formirane i župe Soli i Usora. Pavao Anđelić pretpostavlja da se u ranofeudalnoj župskoj organizaciji, oblast Soli djelila na tri župe, i to;

- župa Gornja Spreča – zauzimala je gornji sliv rijeke Spreče i uključivala je teritoriju distrikata, a kasnijih nahija: Spreče, Gostilja i Dramešina;
- župa u slivu rječice Jale i srednjem toku rijeke Spreče, obuhvatala je župu Sol, a kasnije nahije Donju i Gornju Tuzlu, Smoluću i djelimično Dramešin;
- župa koja je zauzimala donji tok rijeke Spreče, a koji se kasnije podudara sa nahijom Sokol(2).

V. Skarić je pretpostavljao da se selo Živinice nalazilo u granicama župe Soli i mislio je da je ono starina vlastelina Radivoja Živiničića, međutim danas se pouzdano zna da se selo u vrijeme dolaska Osmanlija nije zvalo Živinice, nego Tatarica i da se nalazilo u nahiji Drametinu (Dramešini). Naziv Živinice je kasnijeg datuma, jer je još i sredinom XVIII vijeka nazivano Tatarica, a negdje Tatarica i Živinice. Takođe, župi Soli nisu pripadala ni sela: Đurđevik, Tulovići, Banovići i Turija, jer su sva četiri bila u granicama spomenute župe Dramešin. U istoj župi postojalo je i selo Radenovići, očito, starina vlasteoske porodice Radenovića. Za nekoliko vlasteoskih porodica u Podrinju, od kojih se u drugoj polovini XIV i početkom XV vijeka ističu Zlatonosovići, gospodari u Zvorniku i nešto sjevernije od toga grada, Dinjičići ili Kovačevići za vrijeme Tvrtka I i kasnije sve do dolaska Osmanlija, gospodari doline Jadrta (čiju su zemlju Osmanlije nazivali Vilayet-i i Kovač), Staničići u prvoj polovini XV vijeka, gospodari u srednjem toku Drinjače (grad Perin), te Pavlovići, gospodari prostrane oblasti koja se prostirala između Srebrenice i Hodidjeda, a na sjeveru do rijeka Drinjače i Krivaje, dotle se ne zna ni za jednu takvu porodicu koja je gospodarila u župama Soli i koja je tu imala svoje starinske baštine, ukoliko i Sol nije spadala u zemlje Zlatonosovića. Razlog tome je u prvom redu činjenica što je to područje duže vremena pripadalo „kraljevoj zemlji“(3).

Međutim, iz prepiske nastale početkom 1413. godine, vojvoda Vukmir Zlatonosović se iz Spreče obratio dubrovačkoj vladi s molbom da mu pošalju ljekara magistra Bartola Squarcialupia. Dubrovačko Veliko vijeće je 01. februara te godine donijelo pozitivan odgovor, i to na dva mjeseca o njihovom trošku, što na koncu nije realizovano, ali je vojvoda Vukmir ubrzo ozdravio. Ovakav splet okolnosti upućuje na zaključak da su značajan uticaj na vlastelinstvo na sprečanskom području imali članovi porodice Zlatonosović(4).

Za selo Gračanica, navodi se da je smješteno jugoistočno od Živinic, da je u XVI vijeku predstavljalo značajnije naselje i da se nalazilo u granicama nahije Gostilja. Takođe se spominje da se ne dovodi ni u kakvu vezu sa nekadašnjim, malenim i rano iščezlim selom Gračanicom u nahiji Donjoj Tuzli, koje se spominje dva puta: 1512. i 1533. godine(5).

U opštini Živinice nalazi se i selo Svračić, na jednoj povelji bana Ninoslava iz 1249. godine sačuvano je ime vlastelinske porodice Hranislava Svračića, u istoj povelji spominje se i svjedok „voevoda Purča“, selo Puračić nalazi se nedaleko od Tuzle i Živinic i vjerovatno je dobilo ime od vlastitog imena Purče(6).

Iz svega navedenog, a s obzirom na veoma mali broj istorijskih podataka o Živinicama, može se zaključiti da je u ranofeudalnoj župskoj organizaciji teritorija opštine Živinice bila u sastavu župe Gornja Spreča, koja je u kasnijem periodu kao manja teritorijalna jedinica bila u sastavu župe Soli. Evidentno je i to da je jedan dio opštine Živinice bio u sastavu kasnofeudalne župe Dramešin, drugi u sastavu kasnofeudalne župe Gostilj, kojoj je pripadalo i selo Gračanica.

2. Opis dobra

Zanimljiva je toponimija i smještaj cijelog centra naselja Gračanica. Naime, od lokaliteta Jasik na udaljenosti od 130 metara u pravcu jugoistoka nalazi se livada koja se u narodu naziva Trzan(7), u

blizini je izvor pitke vode, gdje se donedavno nalazila i stara vodenica, nazivana istim imenom Trzan. Istočno od lokaliteta Trzan na udaljenosti do 40 metara, tačno preko Gračaničke rijeke, nalazila se nekada starija džamija (džamija je obnovljena i renovirana 1997/98. godine) sa haremom u kojem je bila i stara lipa(8), koja je posjećena prilikom obnove džamije. Navedeni podaci ukazuju na činjenicu da je Gračanica u prošlosti predstavljala kulturno mjesto, kroz čitavo vrijeme postojanja naselja, gdje su se vršili različite vrste obreda; predslovenski, srednjovjekovni te kasnije muslimanski.

Nekropola sa stećcima se nalazi na području sela Gračanice, na livadi nazvanoj Jasik. Smještena je na 284 m nv, geografskoj dužini E 6561515.625 i geografskoj širini N 4916429.187(9).

Analiza nadgrobnika na terenu omogućila je prikupljanje osnovnih podataka o spomenicima. Oblik nadgrobnika i zastupljenost ukrasa najčešće zavise od vremena u kome je on nastao. Tako se na osnovi zastupljenih formi stećaka, nadgrobnici mogu datirati u kasni srednji vijek (XIV i XV stoljeće).

Na lokalitetu se nalazi 31 stećak; 6 ploča, 2 sanduka, 20 sljemenjaka i 3 stuba. Stećci su fino klesani i dobro očuvani, dijelom utonuli u zemlju. Rađeni su od kvalitetnog materijala–krečnjaka, a o klesarima koji su iskazali veliko umijeće kako u samoj obradi stećaka tako i u njihovoj simbolici nema podataka.

Poredani su u nizove od sjevera ka jugu, a orijentisani su u pravcu zapad – istok, osim stećka br. 1, koji nije *in situ* i stećka br. 31. Ukrašeno je 8 primjeraka; sanduk br. 3, sljemenjaci br. 1, 9, 18. i 20. i stubovi br. 7, 8. i 10. Na spomenicima su zastupljeni ukrasni motivi; krug, uzdužna traka, rozeta (3 primjerka), dvostruka spirala (2 primjerka), polumjesec (5 primjeraka), krst i stilizovan krst, motiv koji simbolizuje krovnu konstrukciju kuće i motiv pravougaonika (2 primjerka). Ukrasi su rađeni tehnikom reljefnog ispupčenja (visoki i plitki) i udubljenja i urezivanja.

U literaturi se spominje i jedan stećak preko puta nekropole Jasik na livadi Ibrahima Časurovića, koji prilikom tehničke obrade stećaka nije evidentiran. Pored nekropole Jasik u Gračanici se na još 4 lokacije nalaze pojedinačni stećci; 1. Lokalitet Obljak – sljemenjak; 2. Lokalitet Ragibovača – stub; 3. Lokalitet Banjevac – stub, koji se završava na sljeme; 4. Lokalitet Gračanički dol u blizini srednjovjekovnog utvrđenja Gradina – sljemenjak sa postoljem i ukrasom(10).

Stanje spomenika

Stećak br. 1. – sljemenjak sa postoljem i ukrasom, pozicioniran u krajnjem južnom dijelu nekropole, prema riječima Fadila Časurovića, pomjeren je sa izvorne lokacije, oštećena sjeverna čeonu strana, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu sjever – jug; dimenzije stećka su: 156x80x51 cm; dimenzije postolja su: 188x105x17 cm.

Na čeonu sjevernoj strani nalazi se motiv polumjeseca, čiji su kraci okrenuti prema gore, rađen tehnikom reljefnog ispučenja. Na suprotnoj čeonu južnoj strani, nalazi se motiv dvostruke spirale, rađen tehnikom reljefnog udubljenja.

Stećak br. 2. – sanduk, sa čeonu zapadne strane zasut zemljom, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 140x40x30 cm.

Stećak br. 3. – sanduk sa ukrasom, sa čeonu zapadne strane zasut zemljom, sa njegove bočne sjeverne strane nalazi se kalemljena voćka, koju je neophodno izmjestiti jer će svojim daljim rastom ugroziti stećak, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 143x50x35 cm.

Dužinom gornje površine stećka pruža se široka traka, rađena u vidu reljefnog ispupčenja.

Stećak br. 4. – sanduk, oštećen, jedna četvrtina sa južne bočne strane odlomljena, a druga intervencijom vlasnika vezivana malterom sa ostatkom stećka, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 175x90x50 cm.

Stećak br. 5. – sljemenjak, utonuo u visini krovnih ploha, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 162x55x vidljiva visina 14 cm.

Stećak br. 6. – sljemenjak sa postoljem, fino klesan, oštećen sa čeonu istočne strane, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 116x81x62 cm; dimenzije postolja su: 142x106x9 cm.

Stećak br. 7. – stub petougaoi sa završetkom na sljeme, ukrašen, fino klesan, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: visina 195 x širina 98 x debljina 45 cm.

Na čeonu istočnoj strani nalazi se motiv polumjeseca, čiji su kraci okrenuti prema dolje. Ukrašen je rađen u vidu plitkog reljefnog ispupčenja.

Stećak br. 8. – stub sa završetkom na sljeme, ukrašen, fino klesan, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: visina 150 x širina 87 x debljina 34 cm.

Na čeonu zapadnoj strani nalazi se motiv krsta, čiji se uspravni krak na obje strane završava kružnim završecima većim u odnosu na poprečni krak čija se oba kraka završavaju takođe

kružnim završecima, ali srazmjerno manjim u odnosu na uspravni krak. Ukras je rađen u vidu reljefnog ispupčenja. Na čeonj istočnoj strani nalazi se motiv polumjeseca, čiji su kraci okrenuti prema gore i motivi dviju rozeta. Ukrasi su rađeni u vidu plitkog reljefnog ispupčenja.

Stećak br. 9. – sljemenjak sa ukrasom, utonuo u visini krovnih ploha sa čeone zapadne strane, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 167x75x41 cm.

Na krovnoj plohi u jugozapadnom dijelu primjetan je krug, rađen tehnikom plitkog udubljenja.

Stećak br. 10. – stub sa završetkom na sljeme, ukrašen, fino klesan, nagnut na čeonu zapadnu stranu, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: visina 126 x širina 72 x debljina 46 cm.

Na čeonj zapadnoj strani u zabatu se nalazi urezan motiv, koji simbolizuje krovnu konstrukciju kuće, a ispod je motiv rozete, rađen tehnikom reljefnog ispupčenja. Na istočnoj strani, takođe se nalazi urezan motiv, koji simbolizuje krovnu konstrukciju kuće u kombinaciji sa polumjesecom, čiji su kraci okrenuti prema dolje. Ispod se nalazi još jedan teško primjetan motiv polumjeseca sa kracima okrenutim prema dolje. Na krovnim plohamo nalaze se urezani motivi pravougaonika.

Stećak br. 11. – sljemenjak, dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 114x57x23 cm.

Stećak br. 12. – sljemenjak sa postoljem, utonuo u visini postolja, oštećen sa čeone istočne i bočne južne strane, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 136x61x50 cm.

Stećak br. 13. – sljemenjak, fino klesan, dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 155x65x44 cm.

Stećak br. 14. – sljemenjak sa postoljem, fino klesan, uspravne stranice se sužavaju prema postolju, nagnut na bočnu južnu stranu i utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 180x70x82 cm; dimenzije postolja su: dužina 190 x visina 17 cm.

Stećak br. 15. – sljemenjak sa postoljem, zasut zemljom sa čeone zapadne i bočne južne strane, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 160x64x36cm; dimenzije postolja su: dužina 175 cm.

Stećak br. 16. – sljemenjak sa postoljem, fino klesan, zasut zemljom sa čeone zapadne i bočne sjeverne strane, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 162x64x54 cm; dimenzije postolja su: dužina 192 x visina 10 cm.

Stećak br. 17. – sljemenjak, utonuo u visini krovnih ploha sa čeone istočne strane, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 183x82x52 cm.

Stećak br. 18. – sljemenjak sa ukrasom, oštećen sa bočne sjeverne strane, dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 212x103x53 cm.

Na čeonj zapadnoj strani nalazi se motiv dvostruke spirale rađen tehnikom udublivanja.

Stećak br. 19. – sljemenjak sa postoljem, oštećen sa čeone istočne i zapadne strane, nagnut na bočnu sjevernu stranu i dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 174x73x70 cm.

Stećak br. 20. – sljemenjak sa ukrasom, dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 162x71x46 cm.

Na čeonj zapadnoj strani nalazi se teško primjetan motiv stilizovanog krsta, rađen tehnikom plitkog reljefnog ispupčenja.

Stećak br. 21. – sljemenjak sa postoljem, fino klesan, zasut zemljom sa čeone zapadne i bočne sjeverne strane, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 172x76x57 cm; dimenzije postolja su: 188x80x5 cm.

Stećak br. 22. – sljemenjak, dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 152x64x48 cm.

Stećak br. 23. – sljemenjak, prevrnut na bočnu sjevernu stranu i utonuo u visini krovnih ploha, vidljivi dio obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: dužina 162 x vidljiva širina 32 x vidljiva visina 25 cm.

Stećak br. 24. – ploča sa postoljem, zasuta zemljom sa bočne sjeverne strane, obrasla mahovinom i lišajevima, orijentisana u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 114x52x10 cm; dimenzije postolja su: dužina 124 x visina 8 cm.

Stećak br. 25. – sljemenjak, utonuo u visini krovnih ploha, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 141 x 66 x vidljiva visina 14 cm.

Stećak br. 26. – ploča, zasuta zemljom sa bočne sjeverne strane, obrasla mahovinom i lišajevima, orijentisana u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 140x60x20 cm.

Stećak br. 27. – ploča, utonula u zemlju, obrasla mahovinom i lišajevima, orijentisana u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 130x53x15 cm.

Stećak br. 28. – sljemenjak sa postoljem, dijelom utonuo i nagnut na bočnu sjevernu stranu, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentisan u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 160x64x43 cm; dimenzije postolja su: visina 12 cm.

Stećak br. 29. – ploča, prema dimenzijama vjerovatno se radi o nadgrobniku djeteta, utonula u zemlju, obrasla mahovinom i lišajevima, orijentisana u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 113x48x14 cm.

Stećak br. 30. – ploča, utonula u zemlju, oštećena gornja površina, obrasla mahovinom i lišajevima, orijentisana u pravcu zapad – istok; dimenzije stećka su: 165x127x16 cm.

Stećak br. 31. – ploča sa postoljem, utonula sa bočne istočne strane, obrasla mahovinom i lišajevima, orijentisana u pravcu sjever – jug; dimenzije stećka su: 178x62x11cm.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

U Prostornom planu BiH do 2000. godine na području opštine Živinice kao spomenik III kategorije uvršteno je 8 lokaliteta nekropola sa stećcima (212 stećaka) bez preciznije identifikacije(11).

Prema evidenciji Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, navedeno dobro je evidentirano pod nazivom:

- Nekropola stećaka Jasik, Gračanica, Živinice

Srednjovjekovna nekropola stećaka. Na lokalitetu Jasik u blizini džamije i muslimanskog groblja. Sačuvano 27 stećaka. Kasni srednji vijek.

Navedeno dobro nije bilo upisano u Registar spomenika kulture Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine(12).

Prema evidenciji JU Zavod za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, navedeno dobro je evidentirano pod nazivom:

- Nekropola sa stećcima na lokalitetu Jasik u Gračanici, opština Živinice,

Nekropola je evidentirana kao spomenik III kategorije sa statusom: memorijalni(13).

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Istraživačke radove u smislu popisa i obilaženja lokacija na području opštine Živinice, osim Šefika Bešlića(14), vršili su Seudin Muratović i Zehudin Maslić(15).

Konzervatorsko – restauratorski radovi nisu preduzimani.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta, **04. aprila 2013.** godine, ustanovljeno je sljedeće:

- Područje nekropole sa oživljavanjem vegetacije, obrasta niskom travom, dok se jedan dio koristi za obrađivanje i sijanje povrtlarskih kultura,
- Spomenici su izloženi ubrzanom propadanju usljed nedostatka redovnog održavanja,
- Na pojedinim spomenicima vidljive su napukline, zatim neki su dijelom utonuli u zemlju,
- Na spomenicima se nalaze biljni organizmi (lišajevi i mahovina) u većoj ili manjoj mjeri,
- Stećak br. 1. nije *in situ*.

6. Specifični rizici

- dezintegracija lokaliteta zbog dugogodišnjeg neodržavanja,
- nepovoljni uticaji atmosferalija,
- samonikla vegetacija.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterijume za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima ("Službeni glasnik BiH", br. 33/02 i 15/03), Komisija donosi odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijumima:

- A. Vremensko određenje**
- B. Istorijska vrijednost**
- C. Umjetnička i estetska vrijednost**
 - i. Kvalitet obrade
 - ii. Kvalitet materijala
 - iii. Proporcije
 - v. Vrijednost detalja

- D. Čitljivost** (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)
 - i. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim istorijskim periodima
- E. Simbolička vrijednost**
 - ii. Sakralna vrijednost
 - iii. Tradicionalna vrijednost
 - v. Značaj za identitet grupe ljudi
- G. Izvornost**
 - i. Oblik i dizajn
 - ii. Materijal i sadržaj
 - iii. Namjena i upotreba
 - iv. Tradicija i tehnike
 - v. Položaj i smještaj u prostoru

Sastavni dio ove odluke su:

- Imovinsko-vlasnička dokumentacija
 - Kopija katastarskog plana M 1:1500, k.o. Gračanica za k.č. broj 239 (novi premjer) i Izvod iz posjedovnog lista broj 50, od 09. 01. 2012. godine.
 - Zemljišnoknjižni uložak broj 416 k.o. SP_Gračanica za k.č. broj 336/2 (stari premjer), od 24. 01. 2013. godine.
- Dokumentacija o prethodnoj zaštiti dobra
 - Dopis Zavoda za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzlanskog kantona broj 314/11, od 20. 12. 2011. godine, kojim su Komisiji dostavljeni podaci o prethodnoj zaštiti Nekropole sa stećcima na lokalitetu Jasik u Gračanici, opština Živinice.
 - Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-5139-1/11, od 20. 12. 2011. godine, kojim su Komisiji dostavljeni podaci o evidenciji i statusu prethodne zaštite Nekropole sa stećcima na lokalitetu Jasik u Gračanici, opština Živinice.
- Fotodokumentacija
 - Fotografije postojećeg stanja dobra snimljene su 04. 04. 2013. godine. Fotografisao istoričar Zijad Halilović (fotografisano digitalnim fotoaparatom Nikon Coolpix S 9300).
- Tehnička dokumentacija
 - Tehnički snimci postojećeg stanja dobra (skica nekropola, snimak spomenika), dana 04. 04. 2013. godine mjerili i snimali: Zijad Halilović, saradnik za arheologiju i Amra Popržanović, pripravnik u Komisiji.

Korišćena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korišćena je sljedeća literatura:

- 1957. Baum, Milica. *Župa Soli*. Tuzla: Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, 1957. godine.
- 1971. Bešlagić, Šefik. *Stećci, kataloško-topografski pregled*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1971.
- 1974. Stipčević, Aleksandar. *Iliri*. Zagreb: 1974. god.
- 1975. Handžić, Adem. *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*. Sarajevo: 1975. god.
- 1977. Anđelić, Pavao. *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*. Sarajevo: Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, 1977. god.
- 1980. Grupa autora. *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*. Sarajevo: Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, 1980.
- 2008. Muratović, Seudin i Maslić, Zehudin. *Stećci na području općine Živinice*. Živinice: 2008.
- 2009. Lovrenović, Dubravko. *Stećci – bosansko i humsko mramorje srednjega vijeka*. Sarajevo: Rabić, 2009.

2010. Mutapčić, Edin. *Župa Dramešin u srednjem vijeku*. Tuzla- Banovići: Zbornik radova sa naučnog skupa; Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, 2010.

-
- (1) Stipčević, Aleksandar, *Iliri*, Zagreb: 1974, 36-37.
 - (2) Anđelić, Pavao, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Sarajevo: Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, 1977, 17-45.
 - (3) Handžić, Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo: 1975, 23, 24.
 - (4) Mutapčić, Edin, *Župa Dramešin u srednjem vijeku*, Tuzla- Banovići: Zbornik radova sa naučnog skupa; Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, 2010, 28, 29.
 - (5) Handžić, Adem, *Ibidem*, 314, 315.
 - (6) Baum, Milica, *Župa Soli*, Tuzla: Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, 1957, 10.
 - (7) Toponim *Trizna* – igrište. Etnološka istraživanja kod Južnih Slovena pokazala su da se radi o jednom duboko ukorijenjenom prethrišćanskom običaju povezanom s posmrtnim kultom, odnosno s običajem priređivanja pogrebnih svečanosti koje su pod nazivom trizna zabilježene kod starih Rusa u Kijevskom ljetopisu (XI-XII v.). Nema detaljnijeg opisa staroruske trizne – u crkvenoslovenskom jeziku raznih redakcija riječ trizna označavala je borbu, a u živom ukrajinskom jeziku pogrebnu gozbu. Ova se riječ pod raznim oblicima – trzna-trzan – kod Južnih Slovena javlja od početka XVI vijeka, što daje osnovu za pretpostavku da je riječ "trzna" ili "trzan" postojala u njihovu govoru još prilikom doseljavanja na Balkan. Danas se pod riječju trzan ili trzna i u toponimima oblika Trzan u centralnoj Bosni, djelimično i izvan ovog područja, misli na manju ravan pod kratkom travom, tj. ledinu ili ugar, u sredini ili na kraju sela koja služi za sastanke ili zabavu, ali isto tako i na blizinu groblja, što govori da je pod ovim nazivima sačuvana uspomena na staroslovensku triznu. Umjesno je stoga pretpostaviti da kola na srednjovjekovnim stećcima predstavljaju dio pogrebnog rituala, u nekim slučajevima popraćenog viteškim igrama i borbama, tim prije što u nekim predstavama kola, muški igrači na sebi nose dijelove ratničke opreme. Okolnost da se predstave kola na stećcima nalaze na nešto proširenoj teritoriji na kojoj se u BiH zna za "trzan" o tome takođe nešto govori. Ostataka ili uspomena na triznu ima i u živim narodnim običajima kao što je običaj da se sahrana pokojnika, nakon što se sudionici najedu i napiju, završi veseljem, dok se u Bosni i nekim susjednim oblastima pogreb znao završiti igrama – tzv. "žalostivim kolom" poznatim na Kupresu, odnosno "žalosnim kolom" u Hercegovini vođenim naopako, tj. udesno umjesto ulijevo. U starije vrijeme većina je naroda u Hercegovini poslije pogreba držala daću i tada se na grobu jelo, pilo, pa i igralo. Na stećku iz Brotnice kod Dubrovnika prikazana je žena koja drži korpu na glavi – vjerovatno s hranom za gošćenje na grobu. Na nekim od takvih mjesta pod nazivom igrište ili trzan donedavno su se održavala narodna veselja, primjerice u selu Večići kod Kotor-Varoši, gdje na lokalitetu Trzan postoji srednjovjekovna nekropola s 80 stećaka, a uz nju muslimansko groblje. Tu se priređuju teferiči i vrše muslimanski vjerski obredi – mevludi i dove. O širokoj rasprostranjenosti običaja čašćenja za vrijeme pogreba ili nakon sahrane govori i to da je propaganda rane reformacije optužila katoličko svećenstvo zbog žderačine nad mrtvima. To je u Poljskoj često dovodilo do tučnjave između sudionika pogreba, ali ne i do napuštanja starih običaja, što je sigurno pridonijelo pojavi kasnijih osuda. Nije nevažno to – ako se problem sagleda u njegovoj vremenskoj pojavnosti – da je praksa i polemika u mediteranskom svijetu tijesno povezala ideje jela i ideje pogreba. Hrišćani su najprije odbili, ali su zatim usvojili rimski pogrebni obrok. Lovrenović, Dubravko, *Stećci – bosansko i humsko mramorje srednjega vijeka*, Sarajevo: Rabić, 2009, 72. i 73.
 - (8) U razgovoru sa Fadilom Časurovićem, primjetno je nezadovoljstvo mještana, postupkom rukovodilaca obnove džamije i sjeće lipe, koja je za žitelje Gračanice, prema predajama starijih predstavljala simbol „bogumila“. Pod drvetom se obavljao obred prizivanja kiše. Ovi drevni rituali nastavljeni su i kasnije molitvama za kišu i učenjem kišne dove. (dovište u Karićima, Musalla u Kamengradu).
 - (9) GPS Magellan professional (04. 04. 2013.)
 - (10) Muratović, Seudin i Maslić, Zehudin, *Stećci na području općine Živinice*, Živinice: 2008, 70–72.
 - (11) Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Sarajevo: Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, 1980, 51.
 - (12) Dopis Zavoda za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona broj 314/11, od 20. 12. 2011. godine
 - (13) Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-5139-1/11, od 20. 12. 2011. godine
 - (14) Bešlagić, Šefik, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo: "Veselin Masleša", 1971, 207-210.
 - (15) Muratović, Seudin i Maslić, Zehudin, *Stećci na području općine Živinice*, Živinice: 2008.